

**PEDAGOGIK TADQIQOTLARDAGI ILMIY-MEYORIY
TUSHUNCHALARDA ILMIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH
BO'YICHA ILMIY NAZARIY TAVSIYALAR**

Shodiyev Jasur Xolmatjonovich

O'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika instituti, Jizzax, O'zbekiston

Shodiyeva Nazokat Abdukarimovna

Magistrant, Jizzax davlat pedagogika instituti, Jizzax, O'zbekiston

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ilmiy-me'yoriy atama va tushunchalarni pedagogik tadqiqotlarga kiritish muammolari ko'rib chiqiladi. Muallif ularning rivojlanishidagi ob'ektiv va sub'ektiv qiyinchiliklarni ta'kidlaydi. Ob'ektiv qiyinchiliklar pedagogika va ta'limning kategorik-kontseptual apparatini modernizatsiya qilish davrida yangilanishi va o'zgarishi, asosiy ilmiy tushunchalardan ajralib turadigan ko'plab me'yoriy tushunchalarning paydo bo'lishi bilan bog'liqligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: *ilmiy tushunchalar, me'yoriy tushunchalar, pedagogik tadqiqotlar.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются проблемы включения научных и нормативных терминов и понятий в педагогические исследования. Автор подчеркивает объективные и субъективные трудности в их развитии. Доказано, что объективные трудности связаны с обновлением и изменением в период модернизации категориально-понятийного аппарата педагогики и образования, появлением множества нормативных понятий, отличающихся от базовых научных понятий.

Ключевые слова: *научные понятия, нормативные понятия, педагогическое исследование.*

ABSTRACT

This article deals with the problems of including scientific and normative terms and concepts in pedagogical research. The author emphasizes objective and subjective difficulties in their development. It is proved that objective difficulties are associated with the renewal and change during the period of modernization of the categorical and conceptual apparatus of pedagogy and education, the emergence of many normative concepts that differ from basic scientific concepts.

Keywords: *scientific concepts, normative concepts, pedagogical research.*

KIRISH

Har qanday tadqiqotda konseptual jihat alohida metodologik ahamiyatga ega. Tushunchalarning mohiyatini aniqlash ilmiy tadqiqotning zaruriy bosqichi, asosiy momenti bo'lib, ilmiy ish janridan qat'i nazar, u dissertatsiya, monografiya yoki ilmiy maqola bo'lishidan qat'i nazar, muammoni tadqiq etish muvaffaqiyati unga bog'liqdir. Pedagogik tadqiqotlarda asosiy tushunchalarni aniqlash muammosi doimo olimlarning diqqat-e'tiborida bo'lib kelgan, shunday bo'ladi va, ehtimol, uzoq yillar davomida ham shunday bo'ladi. Bir tomondan, taniqli olimlar va metodistlar Yu.K. Babanskiy, E.V. Berejnova, N.L. Korshunova, V.V. Kraevskiy, V.M. Polonskiy, G.N. Shtinova va boshqalar. pedagogikaning konseptual-kategorik apparati nazariyasini ishlab chiqish va uni tizimlashtirishga katta hissa qo'shgan [1; 9; 5; sakkiz].

Boshqa tomondan, pedagogik tadqiqotlar sifati muammolariga bag'ishlangan barcha turdagi simpoziumlar, konferentsiyalar va seminarlarda konseptsiya apparati masalasi doimo ko'tariladi. Qoida tariqasida, asosiy tadqiqot tushunchalarini tanlash, asoslash va shakllantirish adolatli tanqid qilinadi. Biroq, doimiy tanqidlarga qaramay, "narsalar hali ham mavjud". Pedagogikadagi dissertatsiya tadqiqotining ayrim konseptual muammolari va ularni hal etishning mumkin bo'lgan yo'llarini qisqacha bayon qilishga harakat qilaylik.

Pedagogikada ilmiy bilimlar evolyutsiyasi tabiiy jarayon bo'lib, pedagogika va o'quv amaliyoti rivojlanishining turli davrlarida muqarrar ravishda yangi tushuncha va atamalarni kiritish, shuningdek, mavjudlarini aniqlashtirish, qayta ko'rib chiqish, moslashtirish va tartibga solish zarurligini keltirib chiqaradi. So'nggi yillarda mamlakatimizda eng muhim hujjatlar: ta'limni modernizatsiya qilish konsepsiyasi, "O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risida" qonuni, umumiy va kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlari va ta'lim sohasidagi boshqa me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. Ular pedagogikaning konseptual va terminologik sohasini sezilarli darajada kengaytirdi, bunda ilmiy tushunchalar bilan bir qatorda normativlar dissertatsiya tadqiqotida keng qo'llaniladi. Bu avval ham shunday edi, ammo hozirgi vaqtda pedagogikaning ayrim me'yoriy tushunchalari ilmiy hamkasblaridan tubdan farq qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Maqolalarimizning birida biz "Ta'lim to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonunida keltirilgan "ta'lim", "tarbiya" va "ta'lim" tushunchalarini tahlil qildik [2]. Ma'lumki, normativ-huquqiy hujjatlarda berilgan huquqiy tushunchalar mavjud. Ular o'rganilayotgan mavzuning u yoki bu jihatlari bo'yicha o'z nuqtai nazarini

ifodalovchi turli mualliflar tomonidan ilmiy adabiyotlarda qoʻllaniladigan ilmiy tushunchalarga nisbatan huquqiy ustuvorlikka ega. Huquqiy ustuvorlik deganda sud protsessida va faoliyatning boshqa sohalarida, masalan, qonun hujjatlariga muvofiq taʼlim olish bilan bogʻliq muammolarni hal qilish bilan bogʻliq boʻlgan normativ hujjatlarda huquqiy tushunchalardan majburiy foydalanish tushuniladi.

Taʼlim” tushunchasining qonunga muvofiq shakllantirilishini keltiramiz. “Taʼlim – ijtimoiy ahamiyatga ega boʻlgan, shaxs, oila, jamiyat va davlat manfaatlarini koʻzlab amalga oshiriladigan tarbiya va oʻqitishning yagona maqsadli jarayoni, shuningdek, olingan bilim, koʻnikma, malaka, qadriyatlar majmuidir. shaxsning intellektual, maʼnaviy-axloqiy, ijodiy, jismoniy va (yoki) kasbiy rivojlanishi, uning taʼlim ehtiyojlari va manfaatlarini qondirish uchun muayyan hajmdagi va murakkablikdagi munosabatlar, tajriba va kompetentsiya.[7] Qonun mualliflari bunday taʼrifni ishlab chiqishda nimaga asoslanishganligi aniq emas. Oldingi “Taʼlim toʻgʻrisida”gi qonunda bu tushunchaning shakllantirilishi soddaroq, aniqroq boʻlib, uning ilmiy talqiniga maʼlum darajada mos keladi.

Yoki boshqa misol: davlat taʼlim standartlarida yangi tushunchalar soni sezilarli darajada oshdi va, ehtimol, mualliflar standartlarga toʻla boʻlgan bir qator tushunchalarning mohiyatiga eʼtibor bermadilar. Pedagoglar bilan birgalikda asosiy umumtaʼlim davlat taʼlim standartining uslubiy asosi boʻlgan va hozir qaysi taʼlim tashkilotlari ustida ish olib borayotgan tizimli faoliyat yondashuvining taʼrifini tahlil qildik [3]. Ushbu yondashuvning standart taʼrifi uning ilmiy talqinidan juda uzoqdir.

Ilmiy izlanishlarining ayrim yoʻnalishlarini aks ettiruvchi atama va tushunchalarni ishlab chiqishdagi obʻektiv va subyektiv qiyinchiliklarni alohida taʼkidlash zarur koʻrinadi. Obʻektiv qiyinchiliklar birinchi navbatda yangilash va oʻzgartirish bilan bogʻliq pedagogika va taʼlimning kategorik va kontseptual apparati. V.M.Polonskiyning tezisi: “Pedagogika fani oʻz predmetini, oʻz qonunlarini, kategoriyalarini, asosiy tushunchalarini oʻzboshimchalik bilan talqin qilishda noaniqlik mavjud boʻlgan taqdirda ham haqli ravishda qoralanadi, bu esa hattoki maqomini talqin qilish va belgilashda noaniqlikka olib keladi. fan, oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan.

Atamalar kontseptsiyaga zid yoki noadekvat boʻlganda keng tarqalgan hodisa [6]. Bunga hozir juda koʻp turli xil meʼyoriy hujjatlar qoʻshilmoqda, ular koʻpincha ularning mazmunini aks ettirmaydigan juda koʻp turli atama va tushunchalarning talqinini beradi.

Bu holat abituriyent uchun ham subʻektiv qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Pedagogik atama va tushunchalarning noaniqligi va nomuvofiqligi yangi

boshlanuvchi olimning tadqiqotga kiritilgan yangi tushunchalarga o'z ta'rifini berish istagini uyg'otadi. Dissertatsiya tadqiqotining asosiy tushunchasi ma'lum darajada uning kvint mohiyatidir. Shu bois har bir kengash bunga jiddiy e'tibor qaratmoqda. Lekin men sizga yana bir misol keltiraman. Mualliflik dissertatsiyani himoya qilishda muallif tomonidan aniqlangan qarama-qarshiliklardan so'ng, muallif o'z ishida foydalanadigan tushunchalarni yozish talab qilindi.

Muvaffaqiyatli himoya qilingan ishlardan birining muallifi shunday deb yozadi: ".....pedagogika universiteti talabalarining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorligi - bu pedagogika universiteti talabasining kognitiv, motivatsion, faollik va reflektiv tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan integrativ shaxs xususiyatlarining tizimi, shakllanish darajasi talabning tadqiqot muammolarini mustaqil hal qilish uchun yetarli (M.I. Dyachenko, G. N. Jukov, LA Kandybovich va boshqalar) "[4]. Gap magistrant tomonidan qanday ta'rif berilganligida emas, bu uning huquqi, balki muallifnikimi yoki u sanab o'tgan mualliflardan birimi yoki boshqa birovmi?

Tushunchani pedagogik tadqiqotga kiritishda yuzaga keladigan mazmunli masalalarni hal qilishda talabnoma beruvchi taklif etilayotgan ta'rif kontseptsiyada qayd etilgan pedagogik ob'ekt yoki hodisani aniq va bir ma'noda ajratib ko'rsatishga qanday imkon berishini, kontseptsiyada o'z aksini topgan xususiyatlar va munosabatlarni eslashi kerak. tushuncha real pedagogik voqelikka mos keladi yoki nazariy tushuncha hisoblanadi.

Kontseptsiyani tahlil qilishda ajralib turadigan xususiyatlarning qaysi biri yangi ekanligini va qaysi biri allaqachon ma'lum xususiyatlarni takrorlashini esga olish kerak, ya'ni kiritilayotgan tushunchaning mohiyatidagi yangilik elementini aniq belgilash talab etiladi.

Tushunchalarga ta'rif berishning mazmuni va terminologik jihatlarini ham farqlash zarur. Ko'pincha kontseptsiyaning mohiyatini ochib beradigan mazmunli savollar faqat terminologik masalalarni tahlil qilishda qo'llaniladigan mezonlar asosida hal qilishga harakat qilinadi va aksincha. Kontseptsiyaning mohiyatini aniqlashda kontekstli tahlildan foydalanish mumkin. Buning uchun turli lug'at va ensiklopedik manbalar (entsiklopediyalar, lug'atlar va boshqalar), ilmiy tadqiqotlar (monografiyalar, dissertatsiyalar), o'quv va o'quv qo'llanmalar, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlardan foydalaniladi. Keyin u yoki unga yaqin tushuncha qaysi manbalarda qo'llanilganligi tahlil qilinadi va har bir tushunchaning belgilari aniqlanadi. Keyinchalik, sintez yo'li bilan tadqiqotda qo'yilgan vazifalar nuqtai nazaridan eng muhimlari tanlanadi. Muallif asosiy kontseptsiyani shakllantirishda faqat tanlangan xususiyatlarga tayanishi yoki biron bir yangi xususiyatni kiritishi

mumkin. Keyin himoyada doimiy savol: "Yangi kontseptsiyada nimani aniqladingiz?" o'z-o'zidan yo'qoladi.

Bu bosqichda, bizningcha, yana ikkita muammo paydo bo'ladi. Kiritilgan kontseptsiyaga ta'rif berishda mualliflar ko'pincha o'zlariga ma'lum bo'lgan pedagogik lug'atlarga va ma'lumotnomalarga murojaat qilishadi, ular ma'lum bilim sohalari nazariyasi va amaliyotining eng to'liq va jamlangan ifodasini ifodalaydi. Biroq, bugungi kunda yangi pedagogik voqelikni aks ettiruvchi yangi lug'atlar, ayniqsa, pedagogik ensiklopediyalar deyarli yo'q. Keyingi muammo kiritilgan tushunchani shakllantirishning grammatik va stilistik to'g'riligiga tegishli. Biz yuqorida "ta'lim" tushunchasining shakllanishiga to'xtalib o'tdik. Kiritilgan kontseptsiya to'g'ri shakllantirishni talab qiladi. Biroq, kontseptsiyani shakllantirishga ilmiy yondashish o'rniga, hech qanday dalilsiz sof intuitiv mulohazalar afzallik beriladi.

Shu bilan birga, ta'rifning elementar mantiqiy qoidalari ko'pincha buziladi, masalan, "kasbiy ta'lim - bu ta'lim ..., axloqiy tarbiya - bu tarbiya va boshqalar" tautologiyalari ko'pincha buziladi yoki o'zi tushuntirishni talab qiladigan atamalar qo'llaniladi.

XULOSA

Bizning fikrimizcha, bu ayb emas, balki abituriyentlarning baxtsizligidir, chunki pedagogik tushunchani belgilash metodikasi, pedagogikaning umumiy pedagogik tizimi yoki uning tarmoqlariga tushunchalarni kiritishning mantiqiy va uslubiy tamoyillari aniq belgilanmagan yoki aniq belgilanmagan. ko'pchilik, ayniqsa yosh tadqiqotchilar uchun tushunarsiz. Ob'ektiv nuqtai nazardan, muammo shundaki, mantiqiy va uslubiy tamoyillar, yangi tushunchalarni kiritish va ular bilan ishlash usullari to'g'risidagi masala hali to'liq hal etilmagan ko'rinadi.

Kontseptsiyani tadqiqotga kiritishning navbatdagi muhim uslubiy jihati shundaki, uni ma'lum bir tizimda ko'rib chiqish kerak. Ilm-fan, shu jumladan pedagogika tushunchalarining yig'indisi doimo tizimli bo'ladi. Yangi yoki allaqachon ma'lum bo'lgan kontseptsiyani joriy qilishda uning mavjud tushunchalar tizimidagi o'rnini aniqlash kerak, unda o'rganilayotgan tushunchalar - ijtimoiy, kasbiy, maxsus yoki boshqa turdagi pedagogika - tushunchalar tizimi mos keladi. uning elementar tarkibi va tuzilishi, elementlar orasidagi aloqalar. Bu allaqachon tadqiqotchiga o'rganilayotgan kontseptsiyani tizimning boshqa o'ziga xos yoki umumiy tushunchalari bilan solishtirish imkonini beradi.

Pedagogik fanning mohiyatini aniqlash bilan bog'liq muammolar, shuningdek, me'yoriy tushunchalar bir maqola doirasidan ancha uzoqlashadi. Bu esa ularni tizimli hal eta oladigan ko'plab olimlar – faylasuflar, pedagogik metodistlar, filologlar, terminologlar, huquqshunoslar va boshqalarning sa'y-harakatlarini talab qiladi. O'z vaqtida V.V.Kraevskiy rahbarligida Rossiya ta'lim akademiyasida pedagogikaning kontseptual muammolari bilan butun bir olimlar jamoasi shug'ullangan, metodik seminarlar tizimli ravishda o'tkazilgan. Shubhasiz, bu muammo bugungi kunda nihoyatda dolzarb va uning yechimini taqozo etadi.

REFERENCES

1. Бабанский Ю.К. Проблема повышения эффективности педагогического исследования: дидактический аспект. М.: Педагогика, 1982.
2. Ветошкин С.А., Галагузова М.А. Основные понятия Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации» // Профессиональное образование. Столица. 2013. № 3. С. 22–28.
3. Галагузова М.А., Дорохова Т.С., Миниханова С.А. Понятийно-терминологические проблемы внедрения ФГОС ООО в образовательные учреждения // Педагогическое образование и наука. 2013. № 4. С. 74–78.
4. Зуева А.С. Компетентностный подход в организации научно-исследовательской деятельности студентов 4. профессионально-педагогического вуза: Автореф. дис. ... Канд. пед. наук. Екатеринбург, 2014.
5. Идеиные аспекты методологического обеспечения научных исследований: материалы 5. Всерос. метод. семинар / наука. изд. Э.В. Бережнова; сост. Н.В. Малкова. М.: МГУП, 2010.
6. Полонский В.М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики и образования // Мир образования - образование в мире. 2004. № 4 (16). С. 16.
7. Бабанский Ю.К. Проблема повышения эффективности педагогического исследования: дидактический аспект. М.: Педагогика, 1982.
8. Ветошкин С.А., Галагузова М.А. Основные понятия Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации» // Профессиональное образование. Столица. 2013. № 3. С. 22–28.
9. Галагузова М.А., Дорохова Т.С., Миниханова С.А. Понятийно-терминологические проблемы внедрения ФГОС ООО в образовательные учреждения // Педагогическое образование и наука. 2013. № 4. С. 74–78.

-
10. Зуева А.С. Компетентностный подход в организации научно-исследовательской деятельности студентов профессионально-педагогического вуза: Автореф. дис. ... Канд. пед. наук. Екатеринбург, 2014.
  11. Идеологические аспекты методологического обеспечения научных исследований: материалы Всерос. метод. семинар / наука. изд. Э.В. Бережнова; сост. Н.В. Малкова. М.: МГУП, 2010.
  12. Полонский В.М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики и образования // Мир образования - образование в мире. 2004. № 4 (16). С. 16.
  13. Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации». М.: Проспект, 2013.